

مطالعه تطبیقی قاعده احسان در حقوق ایران و کودسامارتیان

(Good Samaritan) در حقوق کامن لا

تالیف:

دکتر رشید رشیدی جهان آباد

سرشناسه	: رشیدی جهان آباد، رشید، ۱۳۴۷-
عنوان و نام پدیدآور	: مطالعه تطبیقی قاعده احسان در حقوق ایران و گودساماریتان (Good Samaritan) در حقوق کامن/ دکتر رشید رشیدی جهان آباد
مشخصات نشر	: تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۷۳ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۸۵-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: قاعده احسان، (Islamic law) Ehsan formula / سامری نیکوکار (حکایت تمثیلی)، Good Samaritan (Parable) / رویه قضایی - ایران، Iran - Jurisprudence
موضوع	: نظام حقوقی رویه قضایی، Common law / کمک در وضعیت های اضطراری - قوانین و مقررات - انگلستان / Assistance in emergencies- Law and legislation- England / قانون و اخلاق، Law and ethics / حقوق تطبیقی، Comparative law
رده بندی - خره	: ۱۳۹۷ ۳۳۳/۵۲/۱۶۹ BP
رده بندی دی ی	: ۲۹۷/۳۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۲۵۷۸۴۱

مطالعه تطبیقی قاعده احسان در حقوق ایران و

گود ساماریتان

(Good Samaritan) در حقوق کامن/ لا

انتشارات کتاب آوا

مؤلف:	دکتر رشید رشیدی جهان آباد
ناشر:	کتاب آوا
نوبت چاپ:	اول ۱۳۹۷
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
قیمت:	۳۵۰۰۰ ریال
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۸۵-

نشانی مراکز پخش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، پلاک ۴، واحد ۴
شماره های تماس: ۶۶۴۰۷۹۹۳ - ۶۶۴۷۴۶۴۵ - ۶۶۴۶۱۱۵۸
www.avabook.com Email: avabook_kazemi@yahoo.com
نشانی فروشگاه: اسلامشهر، خیابان صیاد شیرازی (خیابان دانشگاه)، نبش کوچه فرمانداری
شماره تماس: ۵۶۳۵۴۶۵۱

هرگونه تکثیر این اثر از طریق ارسال یا بارگذاری فایل الکترونیکی، یا چاپ و نشر کاغذی آن بدون مجوز ناشر، به هر شکل، اعم از فایل، سی دی، افست، ریسوگراف فتوکپی، زیراکس یا وسایل مشابه، به صورت متن کامل یا صفحاتی از آن، تحت هر نام اعم از کتاب، راهنما، جزوه، یا وسیله کمک آموزشی، در فضای واقعی یا مجازی، و همچنین توزیع، فروش، عرضه یا ارسال انری که بدون مجوز ناشر تولید شده، موجب پیگرد قانونی است.

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار.....
۱۵	مقدمه.....
۲۳	بخش اول: کلیات.....
۲۴	فصل اول: تعریف احسان.....
۲۴	گفتار اول: معنای لغوی احسان.....
۲۷	گفتار دوم: معنای اصطلاحی احسان.....
۲۸	گفتار سوم: احسان و اصطلاحات (علامات) مشابه.....
۲۸	بند اول: احسان و انعام.....
۲۹	بند دوم: احسان و نفع.....
۲۹	بند سوم: احسان و افضال.....
۳۰	بند چهارم: احسان و فضل.....
۳۰	بند پنجم: احسان، بر و خیر.....
۳۱	بند ششم: احسان و اجمال.....
۳۲	فصل دوم: قاعده "گودساماریتان" (یاری رسان نیکوکار) در حقوق کامن لا.....
۳۲	گفتار اول: احسان و نیکوکاری در حقوق کامن لا.....
۳۲	گفتار دوم: لغات معادل و مشابه احسان در حقوق کامن لا.....
۳۷	گفتار سوم: منشأ پیدایش قاعده "گودساماریتان" (یاری رسان نیکوکار) در حقوق کامن لا.....
۴۴	گفتار چهارم: مقایسه «احسان» و «حسن نیت».....
۵۱	فصل سوم: پیشینه قاعده احسان و "گودساماریتان" (یاری رسان نیکوکار).....
۵۱	گفتار اول: پیشینه قاعده احسان.....
۵۴	گفتار دوم: پیشینه قاعده "گودساماریتان" (یاری رسان نیکوکار).....

- گفتار سوم: تشخیص قاعده حقوقی از "اصل" ۵۸
- بخش دوم: مبانی و منابع قاعده احسان و "گودساماریتان" (یاری رسان نیکوکار) ۶۱
- فصل اول: مبانی و منابع قاعده احسان ۶۲
- گفتار اول: قرآن کریم ۶۳
- گفتار دوم: سنت ۶۹
- گفتار سوم: عقل و روش خردمندان ۷۲
- گفتار چهارم: اجماع فقهاء ۷۶
- فصل دوم: مبانی و منابع قاعده "گودساماریتان" (یاری رسان نیکوکار) ۷۶
- گفتار اول: تعالیم حضرت مسیح (luke 10:30-37) ۷۷
- گفتار دوم: "الت توزیعی" (distributive justice) ۷۷
- گفتار سوم: "م. مش. گرای قانونی" (حقوقی) (Legal positivism) ۷۸
- گفتار چهارم: "عق. اصیل" (original wisdom) ۷۹
- گفتار پنجم: نظریه مراقبت اجتماع (The community care taking doctrine) ۷۹
- گفتار ششم: نظریه کمک فوری (The emergency aid doctrine) ۸۱
- گفتار هفتم: نظریه خدمتکار عمومی (The public servant doctrine) ۸۱
- بخش سوم: عناصر احسان و "گودساماریتان" (یاری رسان نیکوکار) ۸۵
- فصل اول: قصد خیر خواهی ۸۶
- الف- تأثیر قصد در احسان ۸۸
- ب- تأثیر قصد در "گودساماریتان" ۹۸
- گفتار اول: قلمرو قاعده احسان ۱۰۰
- بند اول: قلمرو از حیث جلب منفعت و دفع ضرر ۱۰۰
- بند دوم: تعیین قلمرو احسان از حیث محسن الیه ۱۰۸
- گفتار سوم: قلمرو "گودساماریتان" (یاری رسان نیکوکار) در حقوق کامن لا ۱۲۰
- فصل دوم: ارتکاب رفتار (مثبت یا منفی) ۱۲۷
- الف- نقش رفتار در احسان ۱۲۷
- ب- نقش رفتار (مثبت یا منفی) "گودساماریتان" ۱۳۱
- فصل سوم: پسندیده بودن رفتار محسن ۱۳۳

۱۳۷	فصل چهارم: مصلحت محسن الیه.....
۱۴۰	فصل پنجم: واجب نبودن فعل یا ترک فعل.....
۱۴۵	فصل ششم: زمینه رضای محسن الیه.....
۱۴۹	فصل هفتم: موظف نبودن محسن.....
۱۵۱	فصل هشتم: رایگان و مجانی بودن عمل محسن.....
۱۶۴	فصل نهم: عدم نهی و منع محسن الیه.....
۱۶۸	فصل دهم: تناسب رفتار محسن با محسن الیه و ضرر یا خطر دفع شده.....
۱۸۴	فصل یازدهم: نبودن خطر و تهدید برای محسن.....
۱۸۷	فصل دوازدهم: مشروعیت عمل و عدم مغایرت آن با قانون، نظم عمومی و اخلاق حسنه.....
۱۸۹	گفتار اول: معیار تشخیص نیاز محسن الیه به کمک.....
۱۹۶	گفتار دوم: بگوهای رفتاری.....
۱۹۶	بند اول: ضابطه رفتاری سطح یک.....
۱۹۸	بند دوم: ضابطه رفتاری سطح دو.....
۱۹۹	بند سوم: ضابطه رفتاری سطح سه.....
۱۹۹	بند چهارم: ضابطه رفتاری سطح چهارم.....
۲۰۰	بند پنجم: ضابطه رفتاری سطح پنجم.....
۲۰۱	بخش چهارم: مصادیق قاعده احسان.....
۲۰۳	فصل اول: مصادیق فعلی (رفتاری).....
۲۰۳	گفتار اول: احسان نسبت به دیگری (شخص خاص).....
۲۰۴	گفتار دوم: اقدام برای حفظ نفس یا مال خود.....
۲۰۸	گفتار سوم: احسان نسبت به عموم.....
۲۰۸	بند اول: رعایت مصلحت عموم.....
۲۰۸	بند دوم: وقوع عمل در معابر یا اماکن عمومی.....
۲۰۹	بند سوم: رعایت ضوابط ایمنی و قانونی.....
۲۰۹	بند چهارم: قابل پیش بینی نبودن خطر.....
۲۱۰	بند پنجم: ارتکاب رفتار مناسب تر در حوادث قهری.....
۲۱۱	بند ششم: اقدام برای حفظ نفس یا مال دیگری.....
۲۱۴	بند هفتم: کمک به مصدومین و رفع مخاطرات جانی.....

- بند هشتم: دفاع مشروع..... ۲۱۵
- بند نهم: اقدام والدین و سرپرستان قانونی صغار و مجانین..... ۲۱۸
- فصل دوم: مصادیق فاعلی..... ۲۲۰
- گفتار اول: پزشکان..... ۲۲۰
- گفتار دوم: وکلا و مشاوران حقوقی..... ۲۲۹
- گفتار سوم: اداره کننده مال غیر..... ۲۳۲
- گفتار چهارم: یابندگان اموال مفقود و مجهول المالك..... ۲۳۶
- نتیجه گیری..... ۲۴۹
- منابع..... ۲۵۷
- الف: کتاب‌های فارسی..... ۲۵۸
- ب: کتاب‌ها و عرب..... ۲۶۱
- پ: پایان‌نامه‌ها و مقالات..... ۲۶۴
- ت: مقالات اینترنتی (فارسی)..... ۲۶۶
- ث: منابع انگلیسی..... ۲۶۷
- ج: انگلیسی (اینترنتی)..... ۲۶۸
- چ: قوانین و مقررات موضوعه..... ۲۶۸

www.ketab.ir

إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

(سوره توبه (۹)، آیه ۱۲۰)

قواعد فقهی و حقوقی مربوط به مسئولیت را از حیث کارکرد می‌توان به دو گروه تقسیم نمود: گروه اول قواعدی هستند که در رابطه با علل و اسباب، موجبات، نحوه تسهیم و تقسیم مسئولیت میان عوامل و اسباب، و چگونگی جبران زیان متضرر گفتگو می‌کند؛ گروه دوم قواعدی هستند که به صورت خاص، استثنایی، از علل و اسباب رفع ضمان و فقدان مسئولیت حقوقی بحث می‌نماید. این دسته از قواعد حقوقی «مسطقات ضمان» نامیده می‌شوند. «قاعده احسان» از قواعد مهم حقوقی اسلامی و این جمله قواعد دسته دوم و رافع ضمان محسوب می‌شود. یعنی احسان و داشتن انگیزه بخیرخواهی و خدمت به دیگری هر چند منجر به ورود زیان مالی یا جسمی گردد، باعث می‌شود که نکتات درخواست و محکوم به جبران خسارت نگردد. رفع ضمان و عدم مسئولیت نیکوکار، پاسخی حقوقی به نیازی اجتماعی و برای تشویق و ترغیب افراد اجتماع به تعاون و همکاری در امور خیر و برانگیختن حس نودوستی وضع شده است و با ضوابط و شروطی معین، افراد خیر اندیش و نیکوکار مورد حمایت قانونی قرار می‌گیرند. در نظام حقوقی کامن‌لا، نیز قاعده ای باعنوان Good Samaritan (یاریرسان نیکوکار) با عمکردی مشابه با قاعده احسان وجود دارد. در تحقیق حاضر، قاعده‌های موصوف به روش تطبیقی تجزیه و تحلیل شده‌اند. از تعاریفی که در فقه برای احسان اصطلاحی بیان شده هیچکدام، جامع و گویای تمام ابعاد و زوایای فقهی و حقوقی موضوع نیست. در این کتاب احسان در اصطلاح فقهی اینگونه تعریف شده است:

«إيصال النفع إلى الغير أو دفع الضرر عنه تبرعا ولا على وجه الاستحقاق مع القصد إلى كونه احسانا مع تعريه من وجوه القبح».

یعنی احسان عبارت است از رساندن نفع به دیگری یا دفع ضرر از وی به صورت رایگان و تبرعی با قصد و انگیزه خیرخواهی با وصفی که محسن‌الیه استحقاق (حق مطالبه) آن را نداشته باشد و

عمل محسن نیز خالی و عاری از هرگونه زشتی و قبیح باشد. اساسی‌ترین ارکان احسان یعنی؛ قصد و انگیزه خیرخواهی، ایصال نفع، عاری بودن عمل از هرگونه زشتی و عیب، عدم استحقاق غیر در تعریف مذکور لحاظ گردیده است. اصطلاح «گودساماریتان» (Good Samaritan) از حکایتی در انجیل لوقا از قول حضرت عیسی «ع» نقل شده و اثر آن مانند قاعده احسان «اسقاط ضمان» است. در ترجمه و انتخاب معادل فارسی آن بین مولفان حقوقی وحدت نظر وجود ندارد: «آدم نیکوکار نوع دوست»، «سامری خوب و یاری رسان خوب»، «نسان نوع دوست»، «سامری نیکو» و «شومرونی» در نوشته‌های حقوقی فارسی به کار رفته است. با توجه به منشاء تاریخی، کارکرد و اثر آن در حقوق کامن لا و شباهت و قرابت معنایی آن با قاعده احسان، «یاری رسان نیکوکار» معادلی مناسب تر به نظر می‌رسد. در منابع مربوط، Good Samaritan «یار رسان نیکوکار» این طور تعریف شده:

- ۱- رفتار و عملی که بجای و بلاعوض توسط یک شخص به منظور یاری و کمک به شخص دیگری که در بی‌خاطر قرار گرفته صورت می‌گیرد.
- ۲- تظلم و دادخواهی در شش ص یا جماعتی که به منظور تأمین منفعت افراد جامعه یا بخشی از افراد جامعه اقامه می‌شود. و در تعریف دکترین «یاری رسان نیکوکار» (Good Samaritan) گفته شده:

اصل و ضابطه‌ای حقوقی است که براساس آن، اگر شخصی در هنگام تلاش برای کمک به دیگری که در معرض خطر قریب الوقوع قرار گرفته مرتکب رفتاری شود که سبب صدمه غیر گردد، و شخص آسیب دیده علیه شخصی که غفلت و سهل انگاری او باعث ایجاد خطر شده اقامه دعوی کند، چنین شخصی مسئول نخواهد بود مگر این که اندام او اقدامی نامتعارف یا عملیات امدادی در شکلی نامتعارف صورت گرفته باشد. مبانی و دلایل اعتدال قاعده احسان به آیات قرآن کریم، احادیث و روایات (سنت)، عقل و سیره خردمندان، اجماع و آرایان نظر فقها و قانون موضوعه برمی‌گردد. مبانی قاعده گودساماریتان (یاری رسان نیکوکار) در حقیقت دامن لا، به تعالیم حضرت عیسی (ع)، توجیهات فلسفی، اجتماعی و عقلی با عنوان؛ عدالت توزیعی، مثبت‌گرایی قانونی، عقل، مراقبت اجتماع و کمک اضطراری بازمی‌گردد. دو مبنای مذهبی و عقلی در هر دو قاعده مشترک هستند. هرچند که مبنای عقلی در کامن لا به روش عقلا نزدیکتر است تا مبنای عقلی در قاعده احسان. سایر توجیهات و مبانی مذکور در کامن لا با مبانی حقوقی ایران نیز تضادی ندارد و قابلیت پذیرش دارند.

از میان دیدگاههای فقهی پیرامون محدوده و دایره شمول قاعده احسان؛ نظریه عام یعنی شمول قاعده به موارد ایصال نفع و دفع ضرر پذیرفته شده و اجرای آن در مورد جسم، جان یا اموال

امکان پذیر است. اما قاعده "گود ساماریتان" (Good Samaritan) (یاری‌رسان نیکوکار) در حقوق کامن‌لا به جسم و جان انسان محدود و ناظر به جلوگیری از آسیب‌های جسمی و جانی است و صرفاً دو (۲) ایالت «لوئیزیانا» و «فلوریدا» قلمرو قاعده را به حیوانات نیز سرایت داده‌اند و ایالت «جورجیا» اجرای قاعده را در مورد اموال پذیرفته است. همچنین به عمومیت اجرای قاعده احسان در احسان به عموم و احسان نسبت به فرد خاص توجه شده است. مسأله احسان به خویشتن و آثار حقوقی آن بر مبنای قواعد حقوقی مورد توجه قرار گرفته است، چرا که گاهی فرد محسن به انگیزه کمک به غیر سبب ورود زیان به غیر می‌شود یعنی مسأله حقوقی موصوف فقط دو طرفه (فرد خیرخواه و فرد آسیب دیده) است، و گاهی فرد محسن به قصد احسان به غیر، موجب ورود زیان به فرد ثالث می‌گردد یعنی قصد محسن ایصال نفع یا دفع ضرر از «الف» بوده لیکن رفتار (صرف نظر از نتیجه‌ای که نسبت به «الف» داشته) موجب آسیب «ب» شده است. گاهی هم فرد به قصد جلب نفع یا دفع ضرر خویش دست به اقدامی زده که باعث زیان دیگری شده است. قدر مسلم بود، اجرای قاعده احسان در حقوق ایران، حالت اول (اضرار به غیر به قصد جلب منفعت یا دفع ضرر از همان غیر) است و شمول آن به حالت‌های دوم و سوم محل تردید است. از جمله موضوعات حقوقی بحث بر انگیز امکان و چگونگی جبران زبانی است که فرد محسن در حین رفتار محسنانه عویش متحمل می‌شود، حقوق کامن‌لا این موضوع و پاسخ آن را با استناد به قاعده Good Samaritan (یاری‌رسان نیکوکار) ارائه داده است. جز در موارد خاص، شخص کمک‌شونده را مسئول جبران ضرر و زیان شخص «یاری‌رسان نیکوکار» می‌داند. اما در حقوق ایران نمی‌توان با استناد به قاعده احسان به پاسخی قاطع و صریح دست یافت، هر چند در بعض حالات‌ها استناد به قاعده احسان برای جبران زیان محسن، دور از ذهن نبوده و قابل توجیه است و می‌توان به نمونه‌هایی از آن در قواعد و حقوق ایران دست یافت. استحقاق مدیر فصولی امر غیر (ماده ۳۰۶ قانون مدنی ایران) بی‌شک با موضوع مذکور نیست. در منابع فقهی اسلامی و به تبع در حقوق موضوعه ایران، عناصر و ارکان قاعده احسان به وضوح تبیین نگردیده است. قصد و انگیزه خیرخواهانه، ارتکاب فعل یا ترک فعل، مصلحت محسن‌الیه، عدم وجوب فعل یا ترک آن بر محسن‌الیه، زمینه رضای محسن‌الیه، موظف نبودن محسن نسبت به رفتار ارتكابی و فقدان تعهد قراردادی بین وی و محسن‌الیه، رایگان بودن عمل محسن، عدم نهی و منع از ناحیه محسن‌الیه، تناسب رفتار محسن با محسن‌الیه و تناسب ضرر ایجاد شده با نفع مجلوب یا ضرر مدفوع، وجود خطر (بالفعل یا بالقوه) برای محسن‌الیه، فقدان خطر برای محسن و مشروعیت رفتار محسن و عدم مغایرت آن با قانون، نظم عمومی و اخلاق حسنه به عنوان عناصر تشکیل‌دهنده قاعده احسان و شرط اجرای آن مطرح شده‌اند. در بررسی

پیش‌رو، معلوم گردیده که عناصر اصلی احسان را می‌توان در: قصد خیرخواهی، ارتکاب فعل یا ترک آن، پسندیده بودن رفتار محسن، مصلحت محسن‌الیه، رایگان بودن عمل، زمینه رضای محسن‌الیه، مشروعیت رفتار محسن، خلاصه نمود و بقیه عناصر و شروط مذکور، عناصری فرعی و به یک یا چند عنصر اصلی موصوف باز می‌گردند. این عناصر در قاعده Good Samaritan (یاری‌رسان نیکوکار) نیز پذیرفته شده است. البته در قاعده «گود ساماریتان» عناصر دیگری مثل «فقدان تعهدی قراردادی بین یاری‌رسان و یاری‌شونده»، «وجود خطر و حالت اضطراری یاری‌شونده» و «حسن‌نیت یاری‌رسان» نیز شرط شده‌اند که در قاعده احسان نیز قابل پذیرش بوده و مغایرتی با حقوق ایران ندارد. هرچند در قوانین موضوعه ایران تعریفی از احسان بیان نشده لیکن معنایقی از موارد اعمال قاعده احسان را صراحتاً یا تلویحاً بیان نموده است (مواد ۵۱۴، ۱۱۰، ۱۵۸، ۱۵۶، ۱۵۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، اداره فضولی مال (امر) غیر (ماده ۳۰۶ قانون دنا)، یافتن برخی اموال مفقود یا مجهول - المالك (مواد ۱۶۲-۱۷۲ قانون مدنی)، ماده و حده مجازات خودداری از کمک به مصدومین و رفع مخاطرات جانی (مصوب ۱۳۵۴)، از جمله این ضابطه‌ها هستند.